

CLAUDIO MONTEVERDI.

Irta: *Villani Lajos.*

MALIPIERO abban a művében, melyet Monteverdinek szentel, írja, hogy «az fogja az isteni Claudio legszebb életrajzát megírni, aki majd egykor kiadja összes szerzeményeit». Valóban: A kutatók, akik a mult század második fele óta, átböngésztek Cremona, Mantova, Velence levéltárait és felkutatták a nagy zenész immár teljes kiadásban megjelent leveleit, világosságot vetettek az ő életére. Műveit viszont még ma is csak részben ismerjük. Élete végén ő volt az olasz félsziget legnépszerűbb zeneszerzője, halálát azonban csak hírneve élte túl. Utána mások felé fordult a zenét élvező közönség kegye és a feledés pora lepte be azt, amit ő szerzett. Egyedül Ariadne című melodramájának egy részlete, a híres «Lamento», győzte le mint fénysugár a sűrű ködöt, a feledés homályát. A «Lamento» eleven hangjai adtak már csak életet az ő hideg fogalommal dermedt zenetörténeti nagyságának, amikor több mint két évszázaddal később az utódok nekifogtak Monteverdi művei új feltárásának. Sajnos, az idők pusztítása igen nagy. Monteverdi sok szerzeményének nyoma veszett; csak címeiket ismerjük. Később talán sikerülni fog rájuk bukkani. Addig is több feltámadt Monteverdi mű közvetíti nekünk a nagy név mögött élő lelket és ezek között a legismertebb az Orfeo, amelyet Respighi átdolgozásában hoz színre a m. kir. Operaház.

A zene szárnyain csapong a képzelet. Merész röpte visszavisz abba a korbá, amely az élők sorában látta azt, kinek sírját sem tisztelhetjük ma már, mert a Frari templomban közös sírboltba temették az összes Velencében elhunyt lombardiaiakkal és kiről mindössze egy képünk maradt meg, melyet Marinoni egykorú művéből ismerünk.

CREMONA volt Monteverdi hazája. Itt született 1567 tavaszán. A város ekkor már spanyol uralom alatt volt, melyet a Milanóban székelő kormányzó gyakorolt. Nehezen viselték a cremonaiak az idegen igát, mely sokkal súlyosabban nehezedett rájuk, mint a Sforzák letűnt hatalma. Az elvesztett szabadság felett a szomorúságot azonban a kevélység érzése váltotta fel valahányszor szemeik büszke székesegyházukon megpihenhettek. Nem övék volt-e a felsőolaszországi építészet e remeke, mely százhatvan szent ereklyét rejt és «Európa csodájával», Olaszország leghatalmasabb templomtornyával ékeskedik? Torrazzonak nevezték el az ő tornyukat, mert erre az egyszerű «torre» elnevezés már nem illett. Az ő büszkeségük volt a város lázmentes kitűnő levegője, a közmondásossá vált «aria di Cremona» és nem utolsó sorban kiváló hangszeriparuk, melynek olyan vásárlói is akadtak, mint IX. Károly francia király és a Mantovai herceg. Gazdag, iparúzó polgárság élt itt, melyet már fojtogatott, de még nem tett tönkre a spanyol, mert féktartotta egy ember tekintélye, ki Milanóban érvényesíteni tudta szavát: Borromei Szent Károly.

Kitűnő mestere volt a zenében a fiatal Claudionak a cremonai székesegyház karnagya: Marc'Antonio Ingegneri. Oly kiváló volt, hogy a hálás tanítvány nem mulasztotta el első művein szerzősége után feltüntetni, hogy Ingegneri tanítványa, ami bizonyára jó ajánló levél volt. A zenei műveltség mellett, Monteverdi elsajátította a tudomány ismeretét is. A cremonai egye-

temet végezte és hogy nem hiába, azt igazolják hátramaradt levelei, melyek tanult emberre vallanak.

Monteverdi 16 éves korában zeneszerző. Még öt-hat évet tölt Cremonában és ezalatt főleg madrigalokat alkot. «Uram, fogadja ezeket a madrigalokat hálám szerény megnyilvánulásaként. Zsenge korom szerzeményeiért nem várhatok más dicséretet, mint azt, amellyel a tavasz első virágait illetni szoktuk.» E szavak kíséretében juttatja madrigáljainak első kötetét cremonai pártfogójához a húszéves Claudio, kit kevéssel ezután pályája más városba, más körülmények közé sodor.

MANTOVA vette át Monteverdit szülővárosától. Mint zenész és énekes került ide Vincenzo herceg udvarába, ahol azonban hamarosan ő lett a zenei élet irányítója és mikor huszonhárom év múltán elhagyta a Gonzágák székhelyét, neve és művei már mindenütt ismertek voltak.

A XVI. század végén Mantova nevezetes központja volt a művészeteknek. A síkságon szélesre terpeszkedő, lomha, kacskaringós Mincio mellett épült városka, mely egykor Vergilius bukolikus hazája volt, a renaissance búvkörébe került és uralkodótól megkapta a fényűző élet, a kifinomult ízlés dús ajándékait. Vincenzo hercegben meg volt a renaissance fejedelmek minden jó és rossz tulajdonsága: szeszélyes, költekező, zsarnok és kegyetlen, de emellett műértő, sőt maga is költő és bőkezű, ha műalkotásokról vagy ilyenek megszerzéséről volt szó. Az építészet és festészet remekeivel már elődei is megajándékozták Mantovát: ő mint a zene mecenása szerzett babérokat.

Monteverdi az udvarnál hamar feltűnt és a herceg kedveltjei közé került. Ennek köszönheti külföldi utazásait is, melyek közül az első Magyarországra vezetett. A mantovai herceg ugyanis fegyveres csapat élén sietett Rudolf király segítségére, mikor ez utóbbi a törökkel háborúba keveredett. Kíséretéből nem nélkülözhetette kedvenc zenészeit, akik szabad óráiban őt szórakoztatni hivatottak voltak. Így vett részt Monteverdi a magyarországi hadjáratban, mely a keresztési ütközettel végződött. Tanuja volt-e a csatának, látta-e, amint a már-már diadalmas keresztény seregeket a szultán katonái megsemmisítették; azt nem tudjuk. Erre nem adnak feleletet Monteverdi levelei, melyekből csak azt tudjuk meg, hogy amíg ő «in Ongheria» a herceget szolgálta, azalatt feleségéről senki sem gondoskodott. A «Combattimento di Tankrédi e Clorinda» zenéje igazolni látszik azt a feltevést, hogy a háború nyomokat hagyott lelkében és Malipiero szerint későbbi szerzeményei elárulják azt is, hogy a magyar zene hatással volt rá.

A Nyugat védelmében vérző Magyarország után még az akkor boldog békében virágzó Flandria meglátogatására is sor került. Brüsszelben ismerkedett meg Monteverdi a már igen fejlett flandriai és francia zenével, míg urának titkárai a Gonzágák ékszereit adogatták el, csakhogy Vincenzo költséges vásárlásaihoz a pénzt előteremtsék.

Az utazások fáradalmai után a hazatérés Mantovába nem volt nyugalmas. A herceg sokat követelt, de keveset és pontatlanul fizet. Monteverdi, kit Mantova rosszabb éghajlata is kínoz, állandóan panaszkodik leveleiben. Közben azonban megjelennek újabb szerzeményei, a madrigálok további sorozatai. Prunieres 1926-ban megjelent kitűnő könyvében azt mondja a madrigálok ötödik kötetéről, hogy ez már valóságos mestermű. A madrigal ezzel tetőfokát érte el. «Ennél nagyobb tökéletességre már nem juthat.» Monteverdi most már elfordulhat tőle, hogy «megalkothassa a modern melodramát».

A melodrámának akkoriban Firenze volt a hazája Olaszországban. 1600-ban IV. Henrik és Medici Mária násza alkalmából nagy ünnepek folynak le itt, amelyeken Vincenzo herceg is részt vesz. Az itt hallottak és látottak érlelik meg benne az elhatározást, hogy a melodrámát Mantovába meghonosítja. A herceg idősebbik fiának Francescónak, testvéréhez, Gonzaga Ferdinandohoz, 1607 februárjában intézett leveléből tudjuk meg, hogy az első ilyen melodráma elkészült és előadása küszöbön áll. Monteverdi Orfeojáról van szó, mely ugyanabban az évben színre is kerül Mantovában.

Prunieres az Orfeot az új melodráma mesterművének nevezi. «Monteverdi — ellentétben a firenzeiekkel — megértette, hogy a zene nem lehet a költészet rabszolgája, hanem egymagában is költészet, amely épúgy mint az utóbbi, megszólaltathatja a lelket és az érzelmeket.»

Forradalmi hatása volt tehát abban a korban az Orfeonak, melynek előadását a herceg tömeges új megrendelések követték. Rövidesen esedékessé vált Francesco örökös herceg frigye Margit savoyai hercegnővel és ezt Torinóban, valamint Mantovában fényes külsőségek között kívánták megülni. Erre az alkalomra rendelte meg Vincenzo herceg Monteverdinél az «Ariadnét», melynek «klasszikus» szépségű szövegekönyvét Rinuccini készítette el. Szegény Monteverdi, kit csekély munkabírása mellett még az a csapás is ért, hogy feleségét éppen akkor fiatalon elvesztette, alig győzte a reá rótt munkát. Hisz az Ariadnén kívül a herceg kívánságára még egy melodrámát (Dafne) és egy balletet (Ballo delle Ingrate) kellett alkotnia. Mégis megoldotta feladatát és minden keservét belefojtotta Ariadne híres lamentojába, melyben a Theseus által elhagyott hősnő elpanaszolja bánatát.

Egyesek négy, mások haterre becsülik a közönsége számát, mely a Mantovai kastélyban a Vianini által épített új színházban végighallgatta az Ariadne első előadását. A Lamento közben állítólag egy szem sem maradt száraz.

Firenze nagysága megdőlt — Mantova lett az olasz zene központja. Nem sokáig. Vincenzo herceg halála után utódja, Francesco már nem tudta Monteverdit megtartani. Az Ariadnéból csak a Lamento és a szövegekönyv élték túl a mester halálát — a zene többi része elveszett. Mantova pedig és vele Estei Izabella és a Gonzágák kastélya aláhanyatlott. A nagy emlékek néma csendjében, melyet D'Annunzio «Forse che sie forse che no»-jának első fejezete mesterien szólaltat meg, ma a feltámadt Olaszország ujjongása vegyül.

VELENCE Monteverdi életének utolsó állomáshelye. A Szent Márk templom részére 1612-ben karnagyot kerestek. Monteverdit, kinek Mantovában már nem volt maradása, mindenünnen ajánlották: A Serenissima tehát vele töltötte be ezt az állást, melynek elnyerése Velence és a Szent Márk templom zeneművészeti tekintélye folytán bárki részére kitüntetés volt.

A Seicento már nem tartozik Velence hőskorához. Veronese apteosia a doge palotában elmult idők fényét hirdeti, Tizziano, Tintoretto, Palladio már nincsenek az élők sorában. A dicsőség és az alkotások lázas százada után Velence mintha elnyújtózott volna a lenyugvó nap melegében. Soha azonban az Adria királynője még oly szép nem volt, mint most a hanyatló nap fényében, melynek szelíd aransugaraiból jutott a Piazzákon nyüzsgő sokaságnak épúgy, mint a patriciusoknak, kiknek Longhena épít fényűző palotákat a Canale Granden. A népünnepélyek, a velencei farsang színpompás képekben gazdag százada ez, melynek örömeiben része van gazdagnak, szegénynek egyaránt.

Az örökké elégedetlen Monteverdi komor arcára is mintha reá lopódzna

néha a mosoly. Velencéből írt leveleiben kevesebb a panasz ; új foglalkozásával meg van elégedve és anyagiakban sem szűkölködik már annyira, hisz a köz-társaságtól kapott javadalmazás mellett még nyugdíjat is folyósít neki a mantovai herceg. Nyugalma azonban nincs, — sőt lázasabban dolgozik, mint valaha. Nem csak a hivatásával járó munkát látja el, hanem még ezenfelül néhány patricius családnál is szorgoskodik. És emellett állandóan alkot, többet mint valaha. A legtöbb megrendelést eleinte még mindig Mantovától kapja, amely városhoz mindenek dacára, gyengéd szeretet fűzi. Questa patria tanto da me amata (Ez a haza, melyet annyira szeretek) így ír még Velencéből is Mantováról, amelyet Cremona mellett, mindig második hazájának tekintet.

A velencei korszakba tartozik Monteverdi szerzeményeinek legnagyobb része. Egyházzenei alkotásai majdnem teljes számban, madrigáljainak további három kötete. Nagy hányada színpadi zeneműveinek is, melyeket épúgy «szállít» Mantovának, mint akár Parmának, vagy Velencének. Sajnos, Velencében szerzett műveit még jobban megtizedelte az idő, mint az előbbieket. Még több olyan van közöttük, amelynek nyoma veszett. Csak a hátra-maradt levelekből tudjuk, hogy léteztek.

A megmaradtak között becses a «Ritorno d'Ulysse» nagyon értékes pedig az «Incoronazione di Popeia» című két melodramája.

1637-ben Velencében nyílik meg az első nyilvános operaház. Addig ugyanis itt és más helyeken is csak magán előadások voltak, melyeket a fejedelmek és az előkelő családok saját palotájukban rendeztek. A velencei színpadot rögtön meghódította a római opera, amely lényegében különbözött a firenzei melodramától, amit Monteverdi Mantovában tökéletesített. A római operánál lényeges az ária, a hang érvényesülése, valamint a díszletek szépsége és változatossága volt. A cselekménynek emellett fontossága nem volt «az opera gyönyörű díszletek előtt adott hangversenyféle lett, amelynek egy, két vagy három énekes által előadott ariáit a közönség megtapsolja, anélkül, hogy törődne azzal, vajjon összefüggésben állanak-e a színen lejátszódott cselekménnyel». Így jellemzi Prunieres az úgynevezett római operát, mely megfelelt az akkori közönség ízlésének. Ehhez Monteverdinek alkalmazkodnia kellett és ezt meg is tette, mert mint Romain Rolland megállapítja : «Ő a nagy latin művészek fajtájához tartozott, akik tehetségüket mindig a helyzet követelményeihez tudják idomítani». Az «Incoronazione di Popeia» az a mű, amelyben Monteverdi a két stílust, a firenzeit és a rómaiit egyesíteni tudta, hogy meghódíthassa vele előbb Velence, majd az összes többi város közönségét. Malipiero szerint az Orfeo mellett ennek a műnek is szerepelnie kellene az olasz színházak műsorain.

Halála előtt Monteverdi még viszontlátni óhajtott a szülővárosát Cremonát. Útközben megbetegedett és Velencében halt meg 1643-ban.

MALIPIERO művéből idézek újra :

«Ha néha visszatérünk a zene ősi forrásaihoz, ezzel erőt gyűjtünk a jövőbe vezető utunkhoz és megmenekülünk a zűrzavaros jelen szakadékaiba való lezuhanástól. Claudio Monteverdi a csodatevő alchimista, a hosszú élet elixirjét nyújtja nekünk, melyet bámulatós lombikjaiba szűrt le. Ennek a bűvös itálnak csalthatatlanságát ő bebizonyítja nekünk műveivel, melyek örökké korszerűek maradnak».